

VOC Beeldvorming in Formosa en Japan

**Bachelorwerkstuk door
Noes Aaltink**

VOC Beeldvorming in Formosa en Japan

Bachelorwerkstuk

Noes Aaltink (S4572254)

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Formosa.....	6
Japan.....	9
Conclusie.....	14
Bibliografie.....	16

Inleiding

In het jaar 1602 werden verschillende handelsorganisaties - tegenwoordig bekend als de “voorcompagnieën” – samengevoegd om de Vereenigde Oostindische Compagnie te vormen, de VOC. Aan deze fusie werd door de Staten Generaal een octrooi verleend. Dit octrooi verhefde de Compagnie tot een bedrijf met rechten gelijkend op die van een soevereine staat. De VOC mocht onder andere oost van Kaap de Goede Hoop en voorbij aan de Straat van Magellaan zelf in diplomatie treden met lokale machten, haar eigen leger en oorlogsvloot hanteren en door middel van forten land in bezit nemen. Dit stelde haar dus in een positie om met harde hand haar wil op te leggen aan de lokale bevolking in Azië. Een eeuw eerder wisten de Spanjaarden immers met *Guns, Germs and Steel* de rijken van de Inca's en de Azteken onder de voet te lopen.¹ Ongetwijfeld heerste onder de Europeanen de hoop dat zulk succes ook in Azië mogelijk zou zijn.

In de praktijk zou dit echter niet het geval blijken. Nederlandse jongeren krijgen veel geleerd over de “successen” van de VOC, zoals het feit dat voor meerdere jaren (van 1624 tot 1662 om precies te zijn) de Compagnie haar macht uitoefende over een groot deel van Formosa, het huidige Taiwan. Ook wordt er veel gemaakt van de exclusieve handelspositie die de VOC genoot in Japan. In de nasleep van de katholieke Shimabara-opstand van 1637-1638 besloot de shogun toegang tot het keizerrijk voor alle katholieken te verbieden. Vanaf dat moment was de VOC de enige Europese entiteit die toegestaan was te handelen met Japan. Zulk een exclusieve positie klinkt natuurlijk als een grote overwinning voor de VOC ten opzichte van haar rivalen. Om deze positie te behouden moesten de Nederlandse handelaren zich echter aan zeer strenge eisen houden. Zo mochten ze onder gewone omstandigheden hun handelspost - éerst te Hirado, later op het kunstmatige eilandje Deshima – niet verlaten. Wat was er gebeurd met die zelfverzekerde Europeanen die, net als in Formosa, wel even binnen zouden stormen om rijkdom te vergaren?

Deze aanname dat de Europeanen met hun technologie en zelfverzekerde houding in Azië zonder veel moeite hun “superioriteit” konden uitoefenen is problematisch. De bevolking van Azië wordt zo over één kam geschoren, en afgebeeld als beduidend “anders” dan de “superiore” westerlingen. Zulk problematisch “othering” doet natuurlijk denken aan de baanbrekende studie van Edward Said, *Orientalism*.² Othering houdt in dat andere volkeren en culturen worden gekarakteriseerd op basis van hoe anders ze zijn van de “ik”. In de meeste gevallen neemt dit een negatieve vorm aan, waarbij de andersheid van andere volkeren wordt gezien als vreemd of gevaarlijk. Een beeld van andersheid dat voor het oosten bestaat is dat het statisch en onderontwikkeld zou zijn. Dit beeld stamt af van een Eurocentrische wereldbeeld, en hoewel Said hier veel historici de ogen voor heeft geopend lijken er nog steeds enkele misvattingen te heersen. Wat blijkt is dat hoewel her en der wel overwinningen voor de Europeanen werden geboekt, verschillende Aziatische staten waaronder Japan te machtig bleken om volledig naar hun wil te laten buigen. De valse aanname dat dit wel het geval was wordt door Tonio Andrade de “1492 Schema” genoemd, naar de ontdekking van Amerika.³ Andrade en andere revisionistische historici proberen duidelijk te maken dat in vergelijking met Amerika de Europeanen het in Azië beduidend moeilijker hadden.

De historicus Peter Rietbergen, bouwt voort op Edward Said in zijn artikel *Japan: The ‘un-knowable other’*.⁴ Hij probeert aan de hand van reisverslagen van VOC medewerkers in Japan te ontrafelen hoe men begrip voor andere volkeren en culturen verkreeg en structureerde. In zijn onderzoek

---

¹ Jared Diamond, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* (New York, 1997).

² Edward W. Said, *Orientalism* (New York, 1978).

³ Tonio Andrade, “Beyond Guns, Germs, and Steel: European Expansion and Maritime Asia, 1400-1750”, *Journal of Early Modern History*, 14.1-2 (2010), 165-86.

⁴ Peter Rietbergen, “Japan: The ‘un-knowable other’?: Two seventeenth-century European models for ‘knowing’ Japan”, *Lias*, 29.1 (2002), 63-80.

onderscheidt hij twee vormen van othering. Het beeld van de “ander” stamt vanzelfsprekend uit het beeld van de “ik”. In de meeste gevallen zullen mensen hun eigen normen, waarden en gewoontes als positief beschouwen. De “ander” kan dan als vreemd of gevaarlijk worden bestempeld. Rietbergen noemt echter nog een andere, minder voorkomende vorm van othering, waarbij de “ander” wordt erkend als anders, maar wel positieve aandacht verdient. Deze vorm van othering kan leiden tot waardering van de andere cultuur en zelfs tot wederzijds waardevolle culturele uitwisseling. In zijn artikel *Varieties of Asia* concludeert Rietbergen zelfs dat sommige beschavingen, zoals die van China en Japan, als minstens even goed als die van Europa werden beschouwd in de reisverslagen van VOC medewerkers.⁵ Hij onderzoekt in hoeverre de Europeanen onderscheid maakten tussen verschillende Aziatische volkeren.

Tegenwoordig zijn er min of meer twee modellen te onderscheiden waarin de interacties tussen Europese handelaren en oosterse mogendheden geplaatst kunnen worden. De eerste beschouwt de vroegmoderne periode in deze regio als een “age of partnership” waarin de Europeanen hecht samenwerkten met regionale machten.⁶ Dit model houdt er rekening mee dat de interacties tussen oost en west niet enkel bestonden uit (eenzijdige) conflicten en geeft veel agency aan de lokale mogendheden. Volgens sommige historici is dit beeld echter te rooskleurig. Historici hebben daarom het tweede model ontwikkeld, wat Sanjay Subrahmanyam de “age of contained conflict” noemt.⁷ Zoals de naam suggereert was er volgens de aanhangers van dit model wel degelijk conflict. Er heerste een bepaalde spanning waarin beide partijen continu argwanend tegenover elkaar waren, en vrede nooit een zekerheid leek.

De historicus Adam Clulow plaatst zich met zijn werk *The Company and the Shogun* nadrukkelijk in deze traditie.⁸ In dit revisionistisch werk over de langdurige relatie tussen de VOC en Japan zet hij zich af tegen enkele oudere standaardwerken in de Nederlands-Japanse geschiedenis. Zo werd *Japan and the Dutch* (meerdere keren heruitgebracht onder verschillende titels) van Grant Goodman voor een lange tijd beschouwd als hét standaardwerk.⁹ Clulow beargumenteert echter dat Goodman’s beeld van een VOC met een “*steady and moderate policy*” inaccuraat is. Volgens Clulow was de VOC in het begin ook in Japan wel degelijk een gewelddadige en verstorende factor. Waar Goodman dus een “age of partnership” ziet, ziet Clulow een “age of contained conflict”. Met *The Company and the Shogun* tracht Clulow de geschiedenis van conflicten tussen de VOC en Japan te belichten, en zo te beschrijven en verklaren hoe de Compagnie in haar relatief “onderdanige” positie aldaar terecht kwam. Hij doet dit grotendeels door de individuele confrontaties als case studies te bestuderen.

De eerdergenoemde Tonio Andrade heeft zelf uitgebreid zijn visies toegepast op Formosa. In zijn werk *How Taiwan Became Chinese* geeft hij een uitgebreide geschiedenis van het eiland, inclusief de Spaanse en Nederlandse koloniën die hier gesticht werden.¹⁰ Belangrijk hierin is de positie van Formosa in het bredere Oost-Aziatische handelsnetwerk en de interacties die de westerse mogendheden hadden met de inheemse bevolking. Andrade beargumenteert dat de westerse overheersing van Formosa meer te maken had met motivatie dan met technologisch overwicht. Hij noemt nadrukkelijk het werk van John Wills als een centrale steunpilaar waarop zijn eigen onderzoek rust. Wills kan met zijn *Pepper, Guns and Parleys*, waarin hij de veelbewogen interacties tussen de

---

⁵ Peter Rietbergen, “Varieties of Asia? European perspectives, c. 1600- c. 1800”, *Itinerario*, 25.3–4 (2001), 69–89.

⁶ Holden Furber, “Asia and the West as Partners Before ‘Empire’ and After”, *The Journal of Asian Studies*, 28.4 (1969), 711–21.

⁷ Sanjay Subrahmanyam, *The Political Economy of Commerce: Southern India, 1500-1650* (Cambridge, 1990).

⁸ Adam Clulow, *The Company and the Shogun: The Dutch Encounter with Tokugawa Japan* (New York, 2014).

⁹ Grant K. Goodman, *Japan and the Dutch 1600-1853* (Surrey, 2000).

¹⁰ Tonio Andrade, *How Taiwan Became Chinese. Dutch, Spanish and Han Colonization in the Seventeenth Century* (New York, 2007).

VOC en China uiteenzet, sterk in het kamp van de “age of contained conflict” geplaatst worden.¹¹ In navolging van Wills en Andrade probeert de Taiwanese historicus Hsin-hui Chiu in *The colonial ‘civilizing process’ in Dutch Formosa* de vraag te beantwoorden van hoe actoren van verschillende culturele achtergronden elkaar konden leren begrijpen.¹² Hij heeft vooral interesse in de agency van de inheemse bevolking van Formosa. Hij doet dit grotendeels aan de hand van VOC documenten.

Er zijn dus duidelijk verschillen tussen de interacties van de VOC in Japan en Formosa. Het lukte de VOC niet om in Japan een positie van macht te verkrijgen. Dit staat in contrast met de situatie op Formosa, waar ze wel voet aan land kregen en het eiland gedeeltelijk wisten te koloniseren. Dit zijn dus twee VOC factorijen, relatief nabij gelegen van elkaar, waar de interacties tussen VOC en lokale bevolking zeer anders lijken te zijn gegaan. Er is echter nog nooit expliciet een vergelijking getrokken tussen de factorijen van Formosa en Japan, en hierbij aspecten van othering belicht. Het doel van dit onderzoek is dan ook om deze onderbelichte vergelijking de aandacht te geven die het verdient. De hoop is om zo meer inzicht te geven in de handelswijze van de VOC ten opzichte van verschillende Aziatische volkeren, en te ontdekken of er opvallende verschillen waren in de oordeelsvorming over deze volkeren. Werden sommige volkeren als meer of minder “waardig” dan anderen beschouwd? Hoe ontwikkelde deze meningen zich? Lijken deze meningen een gevolg te hebben gehad om hoe de VOC met bepaalde volkeren omgingen? Dit zijn voorbeelden van vragen die ik zal pogen te beantwoorden in dit onderzoek.

De hoofdvraag van het onderzoek is als volgt: “Hoe speelde beeldvorming en othering een rol in de houding en het gedrag van de VOC en haar medewerkers ten opzichte van de inheemse bevolking van Japan en Formosa in de 17^e eeuw?” Deze vraag zal worden beantwoordt door middel van comparatieve discoursanalyse, die zo dadelijk beschreven zal worden. Als tijdsafbakening is gekozen om het onderzoek te beperken tot de 17^e eeuw. Dit is omdat de VOC factorij op Formosa enkel van 1624 tot 1662 in Nederlandse handen was. Door te focussen op enkel de 17^e eeuw blijft de vergelijking met de factorij op Japan relevant. Er wordt gekeken naar primaire literatuur in de vorm van reisverslagen die met elkaar vergeleken worden. Zo wordt er in het geval van Japan gekeken naar het reisverslag van Engelbert Kaempfer die van 1690 tot 1692 in Japan aanwezig was en uitgebreid over zijn tijd daar heeft geschreven.¹³ Voor Formosa wordt gebruik gemaakt van het verslag van Frederick Coyett, een Zweed die diende als de laatste VOC gouverneur van deze kolonie.¹⁴ Deze bronnen worden kwalitatief onderzocht naar aspecten van oordeelsvorming. Dit houdt in dat er wordt gezocht naar bepaalde signaalwoorden die een waardeoordeel inhouden. Deze worden genoteerd en beoordeeld op hun karakter. Zijn ze positief of negatief van aard? Door middel van deze methode wordt een beeld geschetst van de visie van de VOC op de “ander”, en kunnen hopelijk conclusies worden getrokken over othering, naar het voorbeeld van Edward Said en Peter Rietbergen.

De hypothese is dat de bevolkingen van Japan en Formosa als beduidend anders werden beschouwd door de medewerkers van de VOC. Waar inwoners van Formosa grotendeels als barbaars en inferieur werden beschouwd hadden de VOC medewerkers meer respect en fascinatie voor de Japanners. Ongetwijfeld hield dit de VOC medewerkers niet tegen om te proberen ook in Japan hun wil op te leggen, maar mogelijk zorgde een toename in respect er wel voor dat zij zich minder gedenigreerd voelden door hun sterk gereguleerde situatie. Hier zijn dus twee vormen van othering te zien: Neerkijkend of met admiratie. Deze verschillen (of wellicht een gebrek aan verschillen) hoop ik te

---

¹¹ John E. Wills, *Pepper, Guns and Parleys: The Dutch East India Company and China 1662-1681* (Cambridge, 1974).

¹² Hsin-hui Chiu, *The colonial “civilizing process” in Dutch formosa, 1624-1662* (Leiden, 2008).

¹³ Engelbert Kaempfer, *Kaempfer’s Japan: Tokugawa Culture Observed*. Beatrice M. Bodart-Bailey ed. (Honolulu, 1999).

¹⁴ Frederick Coyett, *t Verwaerloosde Formosa*. G.C. Molewijk ed. (Amsterdam, 1675).

kunnen belichten, en daarmee hoop ik beter inzicht te kunnen geven in de rol van beeldvorming in de Europese handel in Azië.

Als eerste zal worden gekeken naar het gedrag en de houding van de VOC op Formosa, en daarna naar Japan. Ieder hoofdstuk wordt ingeleid met relevante achtergrondinformatie over het ontstaan van de factorij. Daarna wordt informatie gegeven over de auteur van het reisverslag dat als primaire bron wordt gebruikt. Door meer te weten over de auteur kunnen zijn meningen (of gebrek aan expliciet gegeven meningen) beter in hun context geplaatst worden. Dit zorgt voor meer begrip. Vervolgens wordt ingegaan op aspecten van oordeelsvorming over de mensen en de cultuur van de inheemse bevolking van het land in kwestie. Deze worden geanalyseerd als zijnde voorbeelden van othering. Er wordt hier dus expliciet gekeken naar de beeldvorming van de lokale bevolkingen, en de oordelen die daaruit wel of niet lijken te vloeien. In de conclusie wordt expliciet ingegaan op de overeenkomsten en verschillen tussen de twee besproken factorijen, en hoe deze binnen bestaande ideeën over othering vallen.

Formosa

Als de VOC zich een plaats in de Aziatische handel wilde opeisen, moesten eerst enkele obstakels overkomen worden. Niet de minste hiervan waren haar Portugese concurrenten. Portugal was destijds onderdeel van een persoonlijke unie met Spanje. De Republiek, nog volop in staat van oorlog met de koning van deze unie, beschouwde Portugal en haar handelaren dus ook als een vijand. Deze vijand was de VOC in Azië echter vele jaren voor geweest. Vasco da Gama had immers in 1498 India bereikt via Kaap de Goede Hoop, en zo voor Europa – met name Portugal – nieuwe routes naar Azië geopend. Portugal was vanaf dat punt zeer actief in de regio, en richtte vooral in India veel handelsposten op. In 1543 zou echter iets gebeuren dat de aandacht van Portugal zou vestigen op China en Japan. Dat jaar werd een schip met Portugezen door een storm zwaar van koers geblazen en strandde het op het Japanse eilandje Tanegashima. Hier leerden de Portugezen dat in Japan er een grote vraag was voor Chinees zijde.¹⁵

Ongetwijfeld zagen de Portugezen hierin een grote kans op winst, wat hen motiveerde te proberen voet aan land te krijgen in zowel China als Japan. Na wat diplomatiek geworstel lukte het hen om in 1557 eindelijk een kolonie te stichten op het Chinese vasteland, Macau.¹⁶ Deze kolonie zou een centraal punt worden in de gebeurtenissen die zouden leiden tot het stichten van de Nederlandse hegemonie over Formosa. Het was namelijk een doel voor de Nederlandse handelaren om overal in Azië de macht van Portugal en Spanje te ondermijnen, en zelf het overwicht in de Aziatische handel over te nemen. Dit betekende dat zij waar mogelijk hun rivalen achterna gingen en ze probeerden te verslaan in hun eigen spel. De Portugezen waren in China en Japan, en de VOC wilde dus ook een stuk van deze taart. Dit zou echter niet zo makkelijk zijn, vooral in het geval van China. Dit grote rijk was grotendeels autarkisch en had daarom weinig behoefte aan overzeese handel. Er lijkt een sterk wantrouwen voor buitenlandse handelaren geheerst te hebben. De VOC wist zich hier niet goed door te manoeuvreren. Dit kwam deels doordat de Portugezen aan de Chinezen de VOC medewerkers als piraten afschilderden. Dit beeld werd voor de ogen van China bevestigd toen de Nederlanders in 1603 een rijk beladen Portugees schip kaapten. Deze “piraten” waren niet welkom in China.¹⁷

Het agressieve gedrag van de VOC had er dus voor gezorgd dat het stichten van een kolonie op het vasteland van China niet mogelijk zou zijn. De Chinese overheid wilde niets te maken hebben met

---

¹⁵ Andrade, *How Taiwan Became Chinese. Dutch, Spanish and Han Colonization in the Seventeenth Century*.

¹⁶ Andrade, *How Taiwan Became Chinese. Dutch, Spanish and Han Colonization in the Seventeenth Century*.

¹⁷ Leonard Blussé, *Tribuut aan China: Vier eeuwen Nederlands-Chinese betrekkingen* (Amsterdam, 1989).

dergelijk gedrag. Toch hield dit de VOC niet tegen. Als ze zelf geen kolonie konden stichten, konden ze er misschien wel een veroveren. In 1622 stuurde Jan Pieterszoon Coen een vloot met als doel Macau te veroveren. Deze aanval mislukte echter, en wat van de zogenaamde invasievloot overgebleven was voer naar de Pescadores. Pescadores, ook wel de Penghu-eilanden, is de naam van een archipel dat tussen de Chinese provincie Foekien en het eiland Formosa ligt. De Nederlanders begonnen hier aan de bouw van een fort, met als doel dit een basis voor de Chinees-Japanse transithandel te maken. Het was als het ware het “plan-B” in het geval dat de verovering van Macau onsuccesvol zou zijn. De provinciale gouverneur van Foekien contacteerde de VOC echter en liet hen weten dat hij dit plan niet toe zou staan. De Pescadores liggen recht voor de kust van China, en werden als Chinees grondgebied beschouwd. De gouverneur kwam wel met een “plan-C”, het onafhankelijke eiland Formosa.¹⁸

Formosa was ook voor de Chinezen een grotendeels onbekend eiland. Ondanks de locatie dichtbij de kust van het Chinese vasteland had de inheemse bevolking van Formosa cultureel en linguïstisch weinig gemeen met de Chinezen. Er kan overigens niet van één Formosaanse cultuur gesproken worden. Wat dit betreft is Formosa buitengewoon heterogeen. Volgens moderne ethnische classificaties kan er gesproken worden van bijna 20 verschillende ethnische groepen.¹⁹ Linguïstisch gesproken vallen de talen van Formosa in de Austronesische familie. Deze taalfamilie beslaat een gebied van Formosa in het noorden tot Nieuw Zeeland in het zuiden, Madagascar in het westen tot Paaseiland in het oosten. Het is echter niet verwant aan de Chinese talen. Hierbij culturele verschillen in acht nemend is het begrijpelijk dat Formosa werd gezien als buiten het bereik van China. Formosa had zelf geen overkoepelende regering. VOC Gouverneur Frederick Coyett beschreef het als volgt: *“Ende eerst van haare Politie: dit land dat te verwonderen is, en heeft noyt geen Koning ofte Opperheer, en Hoofst gehad, onder wiens gebied ‘et geheele Eyland stonde, maar zijn alle in Dorpen verdeelt, waar van yder Dorp voor sig selven is, en haar eygen gebied heeft, geen andere superioriteyt erkennende...”*²⁰

Om Frederick Coyett’s visie op Formosa te kunnen plaatsen is het belangrijk meer over hem te weten. Van Coyett wordt gedacht dat hij in Zweden geboren is, al is er over zijn vroege leven weinig met zekerheid te zeggen. Hoe dan ook is het een feit dat hij in 1645 in Batavia voor de VOC werkte als opperkoopman. Na enkele jaren de VOC gediend te hebben in verschillende functies (waaronder opperhoofd te Deshima, in Japan) werd hij benoemd tot gouverneur van Formosa. Hij zou de geschiedenis ingaan als de laatste persoon die deze positie heeft bekleed. Tijdens zijn ambtsperiode werd Formosa veroverd door de Chinese krijgsheer Koxinga. Coyett werd tot zondebok gemaakt. Er werd hem verweten dat hij niet op tijd de goederen in veiligheid had gebracht, en dat de val van de kolonie zijn schuld zou zijn. Hij werd verbannen naar de Banda-eilanden, waar hij tot 1674 zijn straf zou uitzitten. In dat jaar verleende stadhouder Willem III hem gratie.²¹ Het volgende jaar bracht Coyett zijn boek *’t Verwaerloosde Formosa* uit. In dit boek geeft Coyett zijn kant van het verhaal. Volgens hem zou Formosa zijn gevallen als gevolg van te weinig steun door de VOC. Echter voor dit onderzoek is het boek belangrijk voor het eerste gedeelte van haar eerste hoofdstuk. In zijn bijna 6 jaar als gouverneur van Formosa heeft Coyett veel kennis opgedaan over de inheemse bevolking van Formosa, wat hij aan het begin van zijn boek uiteenzet.²²

Na de geografische eigenschappen en de lokale flora en fauna kort beschreven te hebben (in zeer positieve woorden) geeft Coyett zijn impressie van de lokale bevolking. Wat meteen opvalt is het onderscheid dat hij maakt in zijn beschrijvingen over Formosaanse mannen ten opzichte van

---

¹⁸ Chiu.

¹⁹ Chiu, 6.

²⁰ Coyett.

²¹ P.C. Molhuysen en P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. Deel VIII* (Leiden, 1930), 329-330.

²² Coyett, 44-59.

Formosaanse vrouwen. Het contrast tussen deze groepen lijkt in de ogen van Coyett zeer sterk. Allereerst worden hun fysieke kenmerken beschreven. De mannen zouden lang van gestalte zijn met een sterke bouw. De vrouwen daarentegen waren kort, vet en sterk. Coyett geeft hierover geen expliciet oordeel. Een tijdgenoot, Jan Janse Struys, doet dit wel. Zijn beschrijving komt grotendeels overeen met die van Coyett, echter Struys noemt expliciet de schoonheid van de Formosaanse vrouwen.²³ Terwijl dit kan worden geïnterpreteerd als een positief oordeel, lijkt het dat de grote bouw van de Formosaanse mannen als minder positief werd ervaren. Zij werden beschreven als “semi-reuzen”, groter dan de Nederlanders zelf. Om dit “probleem” te overwinnen diende een voorganger van Coyett, Martinus Sonck, een verzoek in voor meer paarden uit Batavia, “*so that the Dutch might tower high above the natives and the other enemies in the field*”.²⁴ Een ander verschil tussen de Formosaanse mannen en vrouwen dat Coyett belicht is de kledij. De vrouwen kenden volgens hem “*natuurlijke schaamte*”. De mannen hadden deze schaamte echter niet en waren veelal naakt.²⁵ Coyett impliceert dat schaamte bij het naaktlopen een natuurlijke reactie is. De Formosaanse mannen lijken hier anders over te denken.

Hoewel deze beschrijvingen dus vaak geen expliciet oordeel bevatten zit er impliciet wel een sterk thema van othering in. Het feit dat de inheemse bevolking al zo beschreven werd, bijna zoals hoe onbekende diersoorten beschreven worden, spreekt van een beeld van de Formosanen als kenmerkend “anders” dan de auteurs zelf. In de anekdote over het verzoek voor paarden van Martinus Sonck komt duidelijk naar voren dat de Nederlanders een mate van superioriteit over de inwoners van Formosa achterna gingen. Dit is misschien nog wel het meest frappant in een andere anekdote. De eerdergenoemde Jan Janse Struys beschreef op dezelfde bladzijde als waar hij daarvoor de schoonheid van de vrouwen geprezen had hoe hij met eigen ogen een Formosaanse man met een apenstaart had gezien.²⁶ Dit bevestigde voor hem oude geruchten dat deze apenmensen op het eiland leefden. Veel geloofwaardiger is dat bepaalde Formosaanse culturen simpelweg dierenstaarten als decoratie droegen, maar het lijkt dat voor Struys het minstens even geloofwaardig was dat bepaalde Formosanen zulke dierlijke eigenschappen hadden.²⁷ Voor hem waren de Formosanen dus buitengewoon “anders”. In feite, bijna niet menselijk meer.

Het beeld van de naakte, dierlijke Formosanen kan als onbeschaafd worden geïnterpreteerd. Dit is volgens Edward Said een van de voornaamste kenmerken van een oriëntalistisch wereldbeeld. Een ander van deze kenmerken is luiheid.²⁸ Hiervoor kan de beschrijving van Coyett wel als een behoorlijk expliciet voorbeeld dienen. Vooral de Formosaanse mannen worden als lui beschreven. Coyett zegt: “*De Mannen hebben een afkeer van den arbeyd; waaromme de Vrouwen ’t land bouwen, en doen de meesten ende swaarsten arbeyd...*”²⁹ De mannen doen wel aan jagen en oorlogsvoering. Coyett beschrijft in detail hoe de Formosaanse jagers te werk gingen.³⁰ Deze technieken zijn volgens hem vrij effectief. Ook beschrijft Coyett de lokale traditie van koppensnellen. Hij doet dit zonder expliciet een oordeel te geven.³¹ Dit in tegenstelling tot andere schrijvers, die de oorlogspraktijken van de inheemse bevolking als “barbaars” bestempelden.³² Coyett had overigens over het karakter van de Formosanen wel nog enkele positieve woorden over. Volgens hem waren ze doorgaans vriendelijk en goedaardig. In vergelijking met andere Aziatische volkeren vond Coyett de Formosanen buitengewoon eerlijk. Waar andere Aziaten “*verraders in haer hart zijn*” zouden Formosanen liever sterven dan iemand

---

²³ William Campbell, *Formosa under the Dutch: Described from Contemporary Records* (London, 1903), 255.

²⁴ Chiu, 19.

²⁵ Coyett, 45.

²⁶ Campbell, 255.

²⁷ Chiu, 19-20.

²⁸ Said, 31-112.

²⁹ Coyett, 46.

³⁰ Coyett, 47-48.

³¹ Coyett, 54-55.

³² Chiu, 24.

verraden.³³ Daarnaast zou er in hun samenleving veel gelijkheid heersen, en hadden ze veel respect voor ouderen.³⁴

Een groot punt van andersheid, niet alleen voor de vergelijking tussen Nederlanders en Formosanen, maar voor Europa en Oost-Azië, was religie. De “voorgangers” van de VOC, de Portugezen, probeerden dit punt van geschil zeer intensief op te lossen. Het blijkt dat dit als zeer problematisch gezien werd. Coyett geeft hier echter ook geen expliciet waardeoordeel over. Impliciet kunnen er wel enkele oordelen geconstateerd worden. Dit komt vooral naar voren wanneer hij beschrijft wat in de lokale religie wel en niet als zondig beschouwd wordt. Dit gaat hand in hand met het (gebrek aan een) Formosaans rechtssysteem. Hij beschrijft hoe Formosanen “*grote hoerejagers*” zijn. Er valt volgens Coyett dan ook weinig te zeggen over “*haare Justitie*”. Zaken als overspel werden niet door een rechtbank bestraft, maar enkel doormiddel van wraakneming door de gekwetste partij, indien zij dit nodig achtten.³⁵ Overspel en hoererij werden niet als zondig ervaren, en waren volgens Coyett zaken waarover de Formosanen enkel deden lachen, zolang het niet in het openbaar gebeurde. Zaken die wél tot zonden werden gerekend noemt Coyett bagatellen. Dit zijn dingen zoals op verboden tijden kleren dragen of huizen bouwen.³⁶ Coyett bestempelt de lokale goden als afgoden, en hoewel hij zelden een expliciet waardeoordeel geeft komt uit zijn beschrijvingen zo nu en dan wel een gevoel van vervreemding naar voren.³⁷

Het is belangrijk op te merken dat othering veelal gebruikt werd als legitimatie voor verovering.³⁸ Juist omdat de inheemse bevolking zo anders is, is het acceptabel daar Europese macht op te leggen. Vaak wordt dit zelfs gepresenteerd alsof het een gunst is voor “de barbaren”. De Europeanen brengen hen beschaafdheid, onderwijs en rechtsspraak. Formosa kan redelijk goed in dit model geplaatst worden. De lokale bevolking wordt veelal beschreven als dierlijk en achterlijk. Zelfs de positieve waardeoordelen kunnen een plaats gegeven worden in deze constructie. De “barbaren” hebben een nobel hart, en het is de taak (“white man’s burden”) van de westerse overheerser om hen van hun eigen onwetendheid te redden en te verheffen tot beschaafdheid. Ook in Formosa werd dit in praktijk gebracht. Coyett eindigt zijn beschrijven van de lokale praktijken dan ook als volgt: “*Ende dit is dan ’t geene van der Formosanen Religie, Justitie, Politie en Oorloog, wij waardig g’agt hebben in ’t korte hier by te voegen; maer zedert dat de Nederlanders, ofte de Compagnie dit Eyland in besit heeft genomen zijn alle dese dingen, na de wetten der nieuwe meesters meestendeel verandert, wordende de Formosanen door Predicanten ende Schoolmeesters in de Christelijke religie onderwesen...*”³⁹

Japan

De VOC had dus buitengewoon veel moeite met toegang verkrijgen tot de Chinese handel. De overheid van China wilde zo weinig mogelijk met buitenlandse handelaren te maken hebben, en ze waren zeer wantrouwend tegenover de Nederlanders. De pogingen van de VOC om voet aan land te krijgen in China werden keer op keer afgeslagen, en deze mislukkingen zorgden ervoor dat ze bijna per ongeluk op Formosa terecht kwamen. In Japan was het aanvankelijk een heel ander verhaal. Toen de Nederlanders daar aankwamen waren lokale machtshebbers zeer gewillig hen toe te staan in het land om handel te drijven.⁴⁰ Vanaf 1609 beheerde de VOC een permanente factorij in Japan. Eerst te

---

³³ Coyett, 45.

³⁴ Coyett, 50.

³⁵ Coyett, 21.

³⁶ Coyett, 56.

³⁷ Coyett, 55.

³⁸ Said, 113-201.

³⁹ Coyett, 59-60.

⁴⁰ Clulow, 10.

Hirado, en later op het kunstmatige eilandje Deshima. Deshima was oorspronkelijk de handelsbasis van de Portugezen, die zoals gewoonlijk in Azië alle andere Europese mogendheden voor waren geweest. De Nederlandse handelaren werden verplaatst naar deze factorij nadat alle andere Europese mogendheden, inclusief Portugal, het land uit werden gezet.

Zoals gezegd kwam het eerste contact tussen Portugal en Japan als een gevolg van een ongeluk; een schip werd in 1543 van koers geblazen en strandde op het eilandje Tanegashima, in het zuiden van Japan. Hiermee begon een relatie die zou voortduren voor bijna 100 jaar. In 1638 besloot de shogun echter de Portugezen te verbannen. Portugal's aanwezigheid in Japan was al jaren niet enkel voor de handel. Grote aantallen jezuïeten kwamen mee en verspreidden hun katholieke geloof in Japan. Na verloop van tijd begon dit tot spanningen te leiden, die tevens werden opgestookt door de VOC. VOC medewerkers lieten de shogun weten dat de jezuïeten en hun Portugese bondgenoten in het geheim van plan waren Japan over te nemen. Het doel zou zijn dat hun bekeerlingen voor verdeeldheid en uiteindelijk burgeroorlog zouden zorgen.⁴¹ De spanningen leidden tot vervolgingen, die naderhand een reden waren voor de katholieke Shimabara-opstand. Ongetwijfeld zag de VOC dit als een kans om hun welwillendheid tegenover de shogun tentoon te stellen. Zij hadden immers ervaring met het afstoten van katholieke Iberische stoorfactoren. De VOC presenteerde zichzelf als "natuurlijke bondgenoten".⁴² Ze hielpen mee bij het onderdrukken van de opstand en vanaf dat moment waren zij de enige Europeanen toegestaan in Japan.

In feite waren de Nederlanders niet zo zeer bondgenoten van Japan, maar eerder vazallen. Dit is iets wat ze vanaf de jaren '30 van de 17^e eeuw zelf niet alleen erkenden, maar nastreefden. Gouverneur-Generaal Antonio van Diemen deed er geen doekjes om winden. Hij zei "*We are ready to act in service of his majesty as his faithful vassals and to preserve the Japanese realm with our last drop of blood.*"⁴³ Dit staat in sterk contrast met de houding van de VOC in andere Aziatische gebieden, waaronder Formosa. Waar in Formosa een houding van superioriteit lijkt te zijn aangenomen, was de houding in Japan niet alleen respectvol, maar openlijk onderdanig. Adam Clulow benadrukt in *The Company and the Shogun* dat dit het gevolg was van een proces waarbij in het begin de VOC wel degelijk haar wil probeerde op te leggen, maar het al redelijk snel duidelijk werd dat dit in Japan niet mogelijk was.⁴⁴ Het was voor de Compagnie standaardpraktijk om in een nieuw land meteen de lokale vorst te contacteren en hier onderhandelingen mee te openen.⁴⁵ In veel gevallen lukte het de VOC om, soms met behulp van geweld of dreigementen daarvan, te krijgen wat ze wilden. Japan en China waren hier duidelijk minder gevoelig voor. Een voorbeeld komt uit een brief van opperhoofd Leonard Camps aan Jan Pieterszoon Coen. Camps liet Coen weten dat de shogun niet zou toestaan Portugese schepen te kapen in Japans zeegebied. Hij benadrukte dat de shogun "geen koning van Makassar" was. De koning van Makassar waardeerde waarschijnlijk ook niet dat de VOC zijn neutraliteit schond, maar had niet de middelen hier iets aan te doen. Japan had dit volgens Camps absoluut wel.⁴⁶

Ongetwijfeld speelde het feit dat in Formosa geen centrale overheid was waarnaar ze gezanten konden sturen een rol in de houding van de VOC medewerkers. In 1650 had de VOC genoeg kennis opgedaan om Aziatische landen in drie categorieën op te kunnen delen. Deze noemden de Heren XVII in een "Generale Instructie" die ze naar de Gouverneur-Generaal in Batavia stuurden. Deze categorieën waren als volgt: Ten eerste, volkeren en gebieden die veroverd of onderdanig gemaakt waren, ten tweede waren er Aziatische vorsten met wie de VOC contracten had kunnen sluiten, en ten derde de

---

⁴¹ Clulow, 57.

⁴² Clulow, 158.

⁴³ Clulow, 59.

⁴⁴ Clulow.

⁴⁵ Leonard Blussé, 'Peeking into the Empires: Dutch Embassies to the Courts of China and Japan', *Itinerario*, 37.3 (2013), 13–29.

⁴⁶ Charles R. Boxer, 'When the Twain First Met: European Conceptions and Misconceptions of Japan, Sixteenth-Eighteenth Centuries', *Modern Asian Studies*, 18.4 (1984), 531–40.

grote “Oriëntaalse koningen” die niet zo snel Europeanen toegang zouden verlenen.⁴⁷ Japan en China behoorde tot deze laatste categorie, terwijl Formosa tot de eerste werd gerekend. Aan de hand van deze categorisering kon de VOC dus hun handelswijze bepalen, en voor de laatste categorie van sterke landen als Japan lijkten ze weinig keus te hebben gehad dan hun eisen te gehoorzamen. Deden ze dit niet dan hadden deze landen, technologisch minder geavanceerd of niet, een te groot overwicht in macht om ze naar hun wil te buigen. Onderdanigheid was de enige optie.

Desalniettemin zorgde het nieuws dat de Nederlanders zo “gedenigreed” werden door Aziaten voor verontwaardiging in Europa. Volgens Robert Markley zorgde boeken zoals die van Engelbert Kaempfer voor een crisis in de 17^e en 18^e eeuwse historiografie omdat het tegen de waarden en aannames van de Eurocentrische ideologie inging.⁴⁸ Kaempfer zelf had ook zo zijn twijfels over de houding van de VOC. Hij beschreef de audientië bij de shogun als volgt: *“As soon as the captain appeared, someone shouted in an exaggeratedly loud voice “oranda kapitan” to prompt him to step forward and pay his respects. Thereupon he crawled forward on his hands and knees between the place where the presents had been lined up and the high seat of his majesty as far as they motioned him. Crouching on his knees, he bent his head to the floor and then, like a lobster, crawled back in this very same position, without one word being exchanged. This short, miserable procedure is all that there is to this famous audience.”*⁴⁹

Engelbert Kaempfer was een arts uit Westfalen, de zoon van een dominee. Na zijn studie te hebben voltooid aan de universiteit van Uppsala in Zweden, waar hij geprezen werd als een buitengewoon getalenteerde student, trad hij in dienst van de Zweedse koning. Als onderdeel van de Zweedse delegatie naar de sjah van Perzië begon Kaempfer aan zijn grote reis naar Azië. Hij hield een zeer gedetailleerd dagboek bij. Het was namelijk zijn plan om zijn bevindingen te verwerken tot een boek. De ervaring die hij hierbij opdeed zou hij later inzetten bij zijn werk over Japan. In zijn vroege geschriften maakt hij zo nu en dan expliciete waardeoordelen over zijn observaties. Zo zag hij bepaalde religieuze praktijken in Rusland als “barbaars”. Later zou hij minder uitgesproken zijn over zijn meningen. Toen de reis naar Perzië voltooid was besloot Kaempfer om niet terug te keren naar Zweden. In plaats daarvan sloot hij zich aan bij de VOC. Na met de Compagnie enkele havens in India bezocht te hebben arriveerde Kaempfer in Batavia. Hier zag de Gouverneur-Generaal destijds, Johannes Camphuis, dat Kaempfer een zeer detail gefocuste geleerde was, en hij gaf hem de opdracht een uitgebreid werk over Japan te schrijven. Johannes Camphuis is zelf een interessant voorbeeld van de fascinatie die sommige Europeanen toen al hadden voor Japan; hij had zich een Japans huis laten bouwen en at een keer per week Japanse gerechten. Toen Kaempfer aankwam in Japan zou hij inderdaad zijn werk van zeer gedetailleerde aantekeningen maken voortzetten.⁵⁰

Engelbert Kaempfer stierf echter voordat hij zijn werk kon publiceren. Na zijn dood belandden de manuscripten van Kaempfer uiteindelijk in het bezit van de Schot Hans Sloane. Deze arts gaf zijn bibliothecaris, een Zwitserse jonge man genaamd Johann Gaspar Scheuchzer, de opdracht de manuscripten naar het Engels te vertalen. Scheuchzer deed echter niet enkel vertalen, maar voegde door het hele werk ook zijn eigen meningen toe over wat hij als vreemd of onaangenaam beschouwde over Japan. Deze versie van het boek, met de vele toevoegingen van Scheuchzer, werd en is een standaardwerk over 17e en 18e eeuwse Japan.⁵¹ Het werd later ook naar andere talen vertaald, inclusief Nederlands. Peter Rietbergen merkt op dat het minder kritische, puur wetenschappelijke werk van Kaempfer minder goed in het destijds wereldbeeld paste dan de veroordelende versie van

---

⁴⁷ Blussé, “Peeking into the Empires: Dutch Embassies to the Courts of China and Japan”.

⁴⁸ Robert Markley, *The Far East and the English Imagination, 1600-1730* (Cambridge, 2006), 246-247.

⁴⁹ Kaempfer, 359.

⁵⁰ Kaempfer, 1-7.

⁵¹ Peter Rietbergen, “Meeting Point Deshima: Scholarly Communication between Japan and Europe up till around 1800”, in *Empire and Science in the Making*, bewerkt door Peter Boomgaard (New York, 2013), pp. 207-30.

Scheuchzer.⁵² Het doel van dit onderzoek is echter het blootleggen van de meningen van de VOC medewerkers zelf, en niet van redacteuren die nooit een voet in Japan hebben gezet. Om deze reden maak ik gebruik van *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*.⁵³ Deze vertaling door Beatrice Bodart-Bailey uit 1999 is niet gebaseerd op de versie van Scheuchzer, maar op de originele manuscripten van Engelbert Kaempfer. Het geeft een veel helderder beeld van Kaempfer's visie, onaangetast door externe invloeden.

Ook al noemde Kaempfer de procedure tijdens de audiëntie met de shogun miserabel, liet hij in zijn geschriften ook weten dat hij het een eer vond daar aanwezig te mogen zijn. Kaempfer zag in de shogun, Tokugawa Tsunayoshi, een bijna ideale vorst. Hij was namelijk een vroege aanhanger van een soort verlicht absolutisme. Tsunayoshi paste in de ogen van Kaempfer zeer goed in dit ideaalbeeld. Hij was een autocratische vorst, maar ook een mecenas voor geleerden. De shogun zou zelfs tijdens hun verblijf aan het hof in Edo meer aandacht gegeven hebben aan de wetenschappelijke Kaempfer dan aan het opperhoofd van Deshima. De shogun nam Confuciaanse geleerden in dienst aan zijn hof, en Kaempfer kon het met deze mensen ook zeer goed vinden. Van hen wist hij soms waardevolle informatie over Japan te verkrijgen.⁵⁴ Het lijkt erop dat Kaempfer zich met bepaalde aspecten van de hofcultuur van de shogun kon identificeren. Kaempfer was een aanhanger van het stoïcisme en ook dit is iets wat hij terugzag in de Japanners. Tot in de laagste klassen van de samenleving voldeden de Japanners volgens Kaempfer aan de stoïcistische idealen van Lipsius; het met innerlijke kracht accepteren van het lot.⁵⁵

Hoewel Kaempfer zelden zeer uitgesproken was over zijn mening lijken de Japanners op meerdere manieren te voldoen aan zijn idealen. Maar is het verschil van religie geen obstakel? Kaempfer was immers de zoon van een dominee, en had enkele jaren eerder bepaalde religieuze praktijken in Rusland voor barbaars uitgemaakt. Het lijkt erop dat hoewel Kaempfer zeker geen atheïst was, hij wel enige afkeer had voor het christendom in Duitsland. Dit kwam grotendeels door zijn ervaringen met de heksenvervolging. Hij beschouwde dit als uitermate afschuwelijk en als gevolg daarvan zou hij geen blind vertrouwen in zijn eigen kerk meer hebben. Met betrekking tot Japan zou dit tot expressie komen in zijn uitspraak dat Japanners geen atheïsten zijn, maar enkel God op een andere manier aanbidden. Volgens Kaempfer waren er zelfs Japanners die vromer waren dan sommige christenen.⁵⁶

Dit gezegd hebbende lijkt Kaempfer niet geheel respectvol te zijn geweest voor alle religies in Japan. Vooral de Shinto-religie lijkt hij twijfelachtig gevonden te hebben. Hij zegt: "*The Japanese have no answer when asked how Awasezu, the last of their great and so perfect divine humans, could have fathered such a weak race of short-lived humans. They have just as little to reply when questioned why, prior to their first actual emperor, there is no description of the condition of the people, ancestors, and native country.*"⁵⁷ Hij beschrijft de heilige tradities rondom de Japanse Keizer als "ongewoon" en "belachelijk". Hij noemt de verhalen rond de Shinto godheden "bizar". Hij zegt: "*In short, their whole theology consists of one enormous, incomprehensible, monstrous fable, which (not to be mocked) they do not easily disclose to commoners or those favoring Buddhism*".⁵⁸ Telkens wanneer de Shinto-religie ter sprake komt heeft Kaempfer er weinig positieve woorden voor over. Hij noemt het een naïeve religie, die zelfs de Keizer voor zichzelf meer draagzaam heeft gemaakt door het te combineren met gebruiken uit andere religies.⁵⁹ Het enige aspect van de Shinto-religie dat hij wel

---

⁵² Rietbergen, "Meeting Point Deshima: Scholarly Communication between Japan and Europe up till around 1800".

⁵³ Kaempfer.

⁵⁴ Kaempfer, 15.

⁵⁵ Kaempfer, 19-20.

⁵⁶ Kaempfer, 17.

⁵⁷ Kaempfer, 53-54.

⁵⁸ Kaempfer, 105.

⁵⁹ Kaempfer, 108-109.

als positief ervaart is de architectuur van de tempels. Deze architectuur met haar elementen als “torii” poorthuizen beschrijft hij als indrukwekkend, aantrekkelijk, ingenieus en uniek.⁶⁰

Voor de overige religies in Japan lijkt Kaempfer meer waardering te hebben gehad. Óf hij geeft geen waardeoordeel, en lijkt in zijn tekst ook niet impliciet een negatieve mening te hebben, óf zijn beschrijvingen zijn ronduit positief. Vooral het Confucianisme lijkt Kaempfer zeer te respecteren. Ook al bestaan er rond Confucius ook enkele fantastische verhalen, zoals die van zijn geboorte waarbij twee draken aanwezig zouden zijn geweest, besteed Kaempfer hier weinig aandacht aan. Hij zegt: “*It is certain that he was of enlightened intellect and the most brilliant philosopher ever to inspire the countries of the East to this day, whose books and teaching are still held in such high esteem, as if he had descended from heaven together with Socrates in those barbaric times.*”⁶¹ Hij vergelijkt het ook met de leer van Seneca en de Tien Geboden, en zegt dat doordat ze zo veel in gemeen hebben de volgers van Confucius positief staan tegenover het Christendom.⁶² Deze vergelijkingen met de klassieke Griekse en Romeins filosofen maakt hij vaker, en spreken wederom voor een mate van identificatie voor Kaempfer met de lokale bevolking. Ook de Boeddha noemt Kaempfer een man van groot intellect, en het Boeddhisme is een geloofsovertuiging waar hij verder geen kritiek op geeft.⁶³

Kaempfer lijkt dus veel admiratie te hebben voor deze aspecten van Oosterse cultuur en religie. Met uitzondering van de Shinto-religie die hij keer op keer naïef en absurd noemt ziet hij in veel elementen van de geloofsovertuigingen die worden gevolgd in Japan overeenkomsten met die van hemzelf. Over andere aspecten geeft hij geen oordeel. Een opvallend voorbeeld hiervan is “efumi”. Efumi is een gebruik dat ontstond nadat het Christendom in Japan illegaal verklaard werd. Om vast te stellen dat Japanse burgers niet in het geheim het Christendom nog aanhingen gingen ieder jaar op de tweede dag van de eerste maand mensen de huizen langs om een test uit te voeren. Deze test ging als volgt: Alle inwoners van een huis kwamen samen, en vervolgens moesten ze op een koperen afbeelding van de gekruisigde Jezus stappen. Deze procedure werd in ieder huis herhaald totdat de gehele stad de test had ondergaan. Zelfs over dit antichristelijke gebruik heeft Kaempfer geen duidelijk oordeel. Hij noemt het terloops een “*desecration of the crucified savior*” maar houdt verder zijn mening erover voor zich.⁶⁴ In een tijd van grote religieuze verdeeldheid kan dit gebrek aan het geven van een oordeel mogelijk geïnterpreteerd worden als een teken van begrip of respect.

De beschrijving van Japan van Engelbert Kaempfer lijkt in grote lijnen overeen te komen met het model van “positieve othering” genoemd door Peter Rietbergen.⁶⁵ Dit was de vorm van othering waarbij de andersheid van een bepaalde bevolkingsgroep wel erkend wordt, maar niet per se wordt gezien als negatief van aard. Deze andersheid kan worden waardeert voor zijn eigen positieve kwaliteiten. In het geval van Kaempfer lijkt het in sommige gevallen zelfs dat andersheid geen rol meer speelt, maar juist de gelijkheid wordt benadrukt, zoals bij de vele vergelijkingen van confucianisme (oorspronkelijk uit China maar ook in Japan een stroming met veel aanhangers) en de klassieke filosofen. Kaempfer is niet volledig positief in zijn beoordeling van alle aspecten van Japan – met name de Shinto-religie lijkt hij te minachten – maar de meerderheid van zijn beschrijvingen lijken te zijn geschreven vanuit een oordeel van respect en admiratie. Uit Kaempfer’s opmerking dat sommige Japanners vromer zijn dan Europese christenen blijkt zelfs dat op sommige manieren Japan in zijn ogen zijn eigen Europa voorbij is gegaan. Het werk van Kaempfer kan dus gedeeltelijk

---

⁶⁰ Kaempfer, 106-107.

⁶¹ Kaempfer, 130.

⁶² Kaempfer, 133.

⁶³ Kaempfer, 131.

⁶⁴ Kaempfer, 163-164.

⁶⁵ Rietbergen, “Japan: The ‘un-knowable other’?: Two seventeenth-century European models for ‘knowing’ Japan”.

gerekend worden tot de reisverslagen die Rietbergen noemt waarin bepaalde Aziatische landen als mogelijk superieur worden beschreven.⁶⁶

Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek was als volgt: “Hoe speelde beeldvorming en othering een rol in de houding van de VOC en haar medewerkers ten opzichte van de inheemse bevolking van Japan en Formosa in de 17^e eeuw?” Het doel van deze vraag was om in de poging het beantwoorden ervan meer inzicht te kunnen geven op hoe medewerkers van de VOC de “ander” beschouwden, en op wat voor manieren dit kon verschillen. De gegeven hypothese was dit: “De hypothese is dat de bevolkingen van Japan en Formosa als beduidend anders werden beschouwd door de medewerkers van de VOC. Waar inwoners van Formosa grotendeels als barbaars en inferieur werden beschouwd hadden de VOC medewerkers meer respect en fascinatie voor de Japanners. Ongetwijfeld hield dit de VOC medewerkers niet tegen om te proberen ook in Japan hun wil op te leggen, maar mogelijk zorgde een toename in respect er wel voor dat zij zich minder gedenigreerd voelden door hun sterk geregeerde situatie”.

Terugkijkend naar de resultaten van het literatuuronderzoek concludeer ik dat de gebruikte teksten de hypothese bevestigen. Er komt een zeer duidelijk contrast naar voren tussen hoe Frederick Coyett de bevolking van Formosa beschreef in vergelijking met Engelbert Kaempfer’s beschrijving van Japan. Coyett was niet volledig negatief in zijn beschrijving - er waren aspecten van de Formosanen en hun cultuur die hij wel kon waarderen – maar in grote lijnen leek er wel een grote andersheid benadrukt te worden. De Formosaanse cultuur leek voor Coyett op veel manieren een vreemde cultuur, en een cultuur die door Nederlandse predikanten en schoolmeesters langzaam maar zeker onderdrukt werd. Kaempfer’s boek over Japan geeft een heel ander beeld van de “ander”. In de meeste gevallen geeft hij geen expliciet oordeel, maar waar hij dat wel doet is het veelal in de vorm van positieve vergelijkingen met aspecten van de westerse cultuur. Er lijkt inderdaad een grote mate van respect en zelfs admiratie te zijn voor Japan en haar cultuur, ook al bleven de Nederlanders voor de meerderheid van het jaar achter slot en grendel, “bewaakt als dieven”.⁶⁷

Uiteraard zijn Coyett en Kaempfer niet per se representatief voor alle VOC medewerkers die naar Formosa of Japan zijn gereisd. Er zullen ongetwijfeld andere mensen zijn geweest die hun verblijf op deze eiland-naties anders ervaren hebben. Het was in het tijdsbestek echter onmogelijk alle toegankelijke bronnen te bestuderen. De reisverslagen van Coyett en Kaempfer worden overigens wel gezien als twee van de voornaamste van hun soort, geschreven door mensen die zelf veel tijd in het oosten hebben doorgebracht en zo veel informatie hebben opgedaan. Ze vormen als het ware een soort “case study”. Hun reisverslagen en de vergelijking tussen de twee kunnen echter wel degelijk meer inzicht geven in processen van othering in de 17^e eeuw. Ik beschouw de resultaten van dit onderzoek als een gedeeltelijke confirmatie van het model van Rietbergen.⁶⁸ Formosa is een helder voorbeeld van een gebied waarin de bevolking als vreemd en inferieur werd beschouwd. Dit is de “negatieve” vorm van othering, die ook door Edward Said beschreven werd in *Orientalism*.⁶⁹ Het paste in een beeld van Eurocentrisme en werd gebruikt om verovering en onderdrukking te legitimeren. Japan, zoals beschreven door Engelbert Kaempfer, kan worden gezien als een voorbeeld van “positieve othering”. De andersheid was vanzelfsprekend maar er werd een grotere nadruk gelegd op positieve aspecten

---

⁶⁶ Rietbergen, “Varieties of Asia? European perspectives, c. 1600- c. 1800”.

⁶⁷ Kaempfer, 142.

⁶⁸ Rietbergen, “Japan: The ‘un-knowable other’?: Two seventeenth-century European models for ‘knowing’ Japan”.

⁶⁹ Said.

hiervan. Kaempfer lijkt in sommige gevallen aspecten van de Japanse cultuur zelfs als beter hebben ervaren dan die van Europa.

Het lijkt erop dat het westerse publiek nog niet klaar was om zulke admiratie voor een Aziatische mogendheid te accepteren. De eerste vertaler van Kaempfer's boek, Johann Gaspar Scheuchzer, vond het blijkbaar noodzakelijk bepaalde aanpassingen te maken aan de originele manuscripten van de Duitse arts. Met name heeft hij zijn eigen waardeoordelen toegevoegd waarin hij bepaalde Japanse gebruiken als vreemd beschreef. Wellicht was Japan een land dat met eigen ogen beschouwd moest worden om volledig gewaardeerd te kunnen worden. Of wellicht was Engelbert Kaempfer een buitengewoon ruimdenkende man die terecht kwam op een locatie waar dit een behulpzame karaktereigenschap was. Kaempfer was in ieder geval niet de enige met een admiratie voor Japan. Zijn opdrachtgever Gouverneur-Generaal Johannes Camphuis had hem immers op dit pad gezet vanwege een persoonlijke passie voor het land. Ook de Portugezen beschouwden Japan al als een "land van Kokanje", en een land dat ze ongetwijfeld liever niet hadden moeten verlaten.⁷⁰

Hoe dan ook kunnen de boeken van Coyett en Kaempfer gekarakteriseerd worden als een interessante inkijk in het wereldbeeld van twee 17^e eeuwse VOC medewerkers. Ze illustreren niet alleen een beeld van de gebieden en volkeren die ze beschrijven maar ook van de manier waarop deze ervaren werden door diverse medewerkers van de Vereenigde Oostindische Compagnie. De verschillen tussen de boeken die ze geschreven hebben hoeven niet alleen het gevolg van de verschillen tussen de beschreven landen te zijn, maar ook tussen de auteurs. De "VOC medewerker" was geen homogene soort persoon. Frederick Coyett was een Zweed die zich door de rangen van de VOC wist te werken om gouverneur te worden van een van haar koloniën. Kaempfer was een Duitse arts die voornamelijk naar de Oost ging op zoek naar kennis om over te schrijven. Het kan gezegd worden dat er binnen de VOC al een grote mate van "andersheid" was, wat vervolgens gereflecteerd werd in de geschriften die haar medewerkers uitbrachten.

---

⁷⁰ Boxer, 533.

Bibliografie

- Andrade, Tonio, "Beyond Guns, Germs, and Steel: European Expansion and Maritime Asia, 1400-1750", *Journal of Early Modern History*, 14.1-2 (2010), 165-186
- Andrade, Tonio, *How Taiwan Became Chinese. Dutch, Spanish and Han Colonization in the Seventeenth Century* (New York, 2007)
- Andrade, Tonio, "The Rise and Fall of Dutch Taiwan, 1624-1662: Cooperative Colonization and the Statist Model of European Expansion", *Journal of World History*, 17.4 (2006), 429-50
- Bethlehem, J., en A. C. Meijer, *VOC en cultuur: Wetenschappelijke en culturele relaties tussen Europa en Azië ten tijde van de Verenigde Oostindische Compagnie* (Amsterdam, 1993)
- Blussé, Leonard, *Bewogen Betrekkingen: 400 Jaar Nederland-Japan* (Hilversum, 2000)
- Blussé, Leonard, "Peeking into the Empires: Dutch Embassies to the Courts of China and Japan", *Itinerario*, 37.3 (2013), 13-29
- Blussé, Leonard, *Tribuut aan China: Vier eeuwen Nederlands-Chinese betrekkingen* (Amsterdam, 1989)
- Boxer, Charles R., "When the Twain First Met: European Conceptions and Misconceptions of Japan, Sixteenth-Eighteenth Centuries", *Modern Asian Studies*, 18.4 (1984), 531-540
- Campbell, William, *Formosa under the Dutch: Described from contemporary records* (London, 1903)
- Chiu, Hsin-hui, *The colonial "civilizing process" in Dutch Formosa, 1624-1662*, (Leiden, 2008)
- Clulow, Adam, *The Company and the Shogun: The Dutch Encounter with Tokugawa Japan* (New York, 2014)
- Clulow, Adam, en Tristan Mostert, *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, trade and violence in early modern Asia* (Amsterdam, 2018)
- Diamond, Jared, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* (New York, 1997)
- Furber, Holden, "Asia and the West as Partners Before 'Empire' and After", *The Journal of Asian Studies*, 28.4 (1969), 711-721
- Goodman, Grant K., *Japan and the Dutch 1600-1853* (Surrey, 2000)
- Hauptman, Laurence M., en Ronald G. Knapp, "Dutch-Aboriginal Interaction in New Netherland and Formosa: An Historical Geography of Empire", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 121.2 (1977), 166-82
- Markley, Robert, *The Far East and the English Imagination, 1600-1730* (Cambridge, 2006)
- Molhuysen, P.C., en P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel VIII* (Leiden, 1930)
- Rietbergen, Peter, "Japan: The 'un-knowable other'?: Two seventeenth-century European models for 'knowing' Japan", *Lias*, 29.1 (2002), 63-80
- Rietbergen, Peter, "Meeting Point Deshima: Scholarly Communication between Japan and Europe up till around 1800", in *Empire and Science in the Making*, bewerkt door Peter Boomgaard (New York, 2013), pp. 207-230
- Rietbergen, Peter, "Varieties of Asia? European perspectives, c. 1600- c. 1800", *Itinerario*, 25.3-4 (2001), 69-89

Said, Edward W., *Orientalism* (New York, 1978)

Schwartz, Stuart B., *Implicit understandings: Observing, reporting, and reflecting on the encounters between Europeans and other peoples in the early modern era* (Cambridge, 1994)

Subrahmanyam, Sanjay, *The Political Economy of Commerce: Southern India, 1500-1650* (Cambridge, 1990)

Toby, Ronald P., “Imagining and Imaging ‘Anthropos’ In Early-Modern Japan”, *Visual Anthropology Review*, 14.1 (1998), 19–44

Tojo, Natália, “The anxiety of the silent traders. Dutch perception on the Portuguese banishment from Japan”, *Bulletin of Portuguese - Japanese Studies*, 1 (2000), 111–128

Wills, John E., *Pepper, Guns and Parleys: The Dutch East India Company and China 1662-1681* (Cambridge, 1974)

Primaire bronnen

Coyett, Frederick, *'t Verwaerloosde Formosa*. G.C. Molewijk ed. (Amsterdam, 1675)

Kaempfer, Engelbert, *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed, Pacific Affairs*. Beatrice Bodart-Bailey ed. (Honolulu, 1999)